

ΣΥΝΕΔΡΙΑ 28ης ΜΑΡΤΙΟΥ 1953

Προεδρία: Κ. ΧΩΡΕΜΗ

Γ. Κ. Πουρναρόπουλος. — “Ελληνες και ξένοι Ιατροί κατά την Έπανάστασιν τοῦ 1821.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς ἀνοίξεως, τὴν θαυμασίαν, τὴν ὑπὸ ἰατροῦ (Γεώργιος Γλαράκης) καθιερωθεῖσαν ὡς ἡμέραν ἐθνικῆς ἐορτῆς, λίαν εὐστόχως, διότι εἶναι ἡμέρα ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ 5ου ἤδη αἰῶνος (Ἀννιανός) εἶχε θεωρηθῆ ὄχι μόνον ἡμέρα τῆς Θείας ἐνσαρκώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ αὕτη αὕτη ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς Δημιουργίας, ἡ «πρωτόκτιστος» ἡμέρα (Γεώργιος Σύγκελλος) ³, κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην λέγομεν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς οἱ “Ελληνες Ιατροί καθῆκον νὰ πανηγυρίζωμεν, ἀλλὰ καὶ δικαίωμα νὰ ὑπερηφανευώμεθα.

Διότι οἱ “Ελληνες Ιατροί εὐρέθησαν πάντοτε προμαχοῦντες καὶ περιθάλλοντες καὶ βοηθοῦντες καὶ κυβερνῶντες.

Ἰατροί Ἱερολοχῖται εἰς τὸ Δραγατσάνι, Ἰατροί Φιλικοὶ κατηχοῦντες “Ελληνας ὄλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων, Ἰατροὶ πολέμαρχοι τοῦ Ἀγῶνος καὶ ταύτοχρόνως χειρουργοὶ καὶ θεραπευταί, Ἰατροὶ ὑπουργοὶ (μινιστροὶ ἢ Γραμματεῖς), Ἰατροὶ πρωθυπουργοί, Ἰατροὶ Κυβερνηταί, Ἰατροὶ εὐεργέται, Ἰατροὶ διώκται τῶν ἐπιδημιῶν καὶ ὑγειονόμοι, ὁ Ἰατρὸς παντοῦ καὶ πάντοτε, «ὄλος φῶς, ὄλος παιδεία, ὄλος Ἑλλάς».

Βεβαίως δὲ ὁμιλοῦμεν κυρίως περὶ τῶν ἐπιστημόνων Ἑλλήνων ἰατρῶν τῶν Πανεπιστημίων Πάδοβας, Πίζης, Φλωρεντίας, Ρώμης, Νεαπόλεως, Λιβόρνου, Παβίας, Πεδεμοντίου, Μομπελιέ, Παρισίων, Βιέννης, Ἰένας, Χάλλης, Μονάχου, Γοττίγγης, Μαρβούργου, Λονδίνου, Λωζάννης, Πετροπόλεως καὶ ἄλλων, οἱ ὁποῖοι ἀραιῶς μὲν ἀπὸ τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος, πυκνότερον δὲ κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα ἐφοίτων εἰς τὰς Σχολὰς ταύτας «ἔρωτι μαθήσεως» ἀλλὰ καὶ «ἔρωτι ἐλευθερίας». Ἐπειδὴ, ὅπως τονίζει ὁ Κοραῆς, «τὸ θηριῶδες ἔθνος, εἰς μόνους τοὺς Ιατροὺς ἀναγκάζεται νὰ ὑποκρίνεται κάποιαν ἡμερότητα» ⁴. Οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι Ιατροὶ ἀνήρχοντο εὐχερῶς τὴν κλίμακα τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Οὕτω οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν “Αλωσιν Μεγάλοι Διερμηνεῖς ἦσαν Ιατροί, (Μαυροκορδάτος, Νικούσιος), «εἰκότως, διότι οἱ Τοῦρκοι ἀνέκαθεν ἠδοῦντο καὶ ἐσέβοντο τοὺς ἐραστὰς τῆς Ἱπποκρατικῆς Τέχνης. Ἀπαξιοῦντες πάσας σχεδὸν τὰς ἄλλας τέχνας καὶ ἐπιστήμας, δύο μόνον ἐλάτρευον θεοὺς, μετὰ τὸν Μωάμεθ, τὸν βροτολοιγὸν καὶ μαιφόνον “Αρη καὶ τὸν μέγαν καὶ ἠπιόδωρον Ἀσκληπιόν» ⁵. Ἄλλ’ εἴτε δουλεύοντες, εἴτε εἰς τὰς παραδουναβείους χώρας ἀσκοῦντες, εἴτε εἰς τὰς

ἐπτά ὑπὸ πολιτισμένην δουλείαν νήσους, οἱ ἰατροὶ οὗτοι δὲν ἐλησμόνουσιν ποτέ τὴν Ἑλληνικὴν τῶν ὑπόστασιν. «Natione Graecus» γράφουσιν πάντοτε τὰ διπλώματά των. Τιθέμενοι δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πασάδων, βεζύρηδων, σουλτάνων καὶ ἡγεμόνων ἐν εἶχον πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν: τὴν ἀφύπνισιν τοῦ γένους καὶ τὴν ἐπαναπόκτησιν τῆς ποθητῆς ἐλευθερίας, ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος «ἡμισυ ἄρετῆς ἀποαίνυται» (δηλ. κατὰ τὸν ποιητὴν χάνει τὸ μισὸ τῆς ἀρετῆς του).

Πρὸς ἐπιτυχίαν ὄθεν τοῦ μεγάλου σκοποῦ των ἐσπούδαζον κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ φιλοσοφίαν. «Οἱ ἄνδρες οὗτοι, σπουδάζοντες ἐν Εὐρώπῃ τὴν Ἱατρικὴν, δὲν περιωρίζοντο νὰ διδαχθῶσι μόνον τὴν τέχνην τοῦ θεραπεύειν τὰ νοσήματα, ἀλλ' ἐδιδάσκοντο πρὸς τούτοις καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἐμπνέειν καὶ διδάσκειν διὰ τῆς τέχνης των εὐγενεῖς ἰδέας καὶ ὑψηλὰ αἰσθήματα. Τὸ δὲ ἐπάγγελμά των ἐξετέλουν συχνάκις μόνον χάριν φιλανθρωπίας, ἐξοικειούμενοι οὕτω μετὰ πασῶν τῶν τάξεων· καλῶς πολιτευόμενοι καὶ εὐγλωττοὶ διὰ τῆς παιδείας των ὄντες, κατέκτων τὰς καρδίας καὶ καθίσταντο, οὕτως εἰπεῖν, κήρυκες τοῦ ὑπὲρ Πατρίδος καὶ τῆς Παιδείας ἔρωτος· ἕκαστος οἶκος ἐχρησίμευεν αὐτοῖς ὡς καθηγετικῇ ἔδρᾳ καὶ ἐκάστη οἰκογένεια ὡς ἀκροατήριον»⁶.

Τῷ ὄντι, «οἱ ἰατροὶ, κατὰ τὴν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐποχὴν, ὑπῆρξαν οἱ κυριώτεροι παράγοντες πρὸς φωτισμὸν τοῦ Ἔθνους»⁷. Ὁ δὲ Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ὁ Ἐθνεγέρτης Ἱατρός, «ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης προοιμιάσας τὸν φιλολογικὸν του βίον ἐκαινοτόμησε πολλὰς εὐστόχους ὑπὲρ τῆς παιδείας τοῦ Ἔθνους καινοτομίας καὶ ὤθησεν αὐτὸ πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ πρὸς τὴν Ἐλευθερίαν»⁸. Ἦδη φαίνεται πλέον εὐχερὲς νὰ ἀντιληφθῶμεν διατί ἐκ τῶν τεσσάρων ἀγαλμάτων, τὰ ὁποῖα κοσμοῦν τὴν εἴσοδον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὰ δύο ἀνήκουν εἰς ἰατρούς, τὸν Κοραῆν καὶ τὸν Καποδίστριαν⁹.

ΙΑΤΡΟΙ ΣΥΝΑΘΛΗΤΑΙ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ

Τὸν βάρδον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας, τοῦ ὁποίου τὸ αἷμα χυθὲν ἐξέθρεψε τὴν ρίζαν τοῦ Δένδρου τῆς Ἐλευθερίας, ἠκολούθησαν καὶ ἐβοήθησαν ἰατροὶ¹⁰. Οὗτοι ἦσαν ὁ Δημήτριος Νικολίδης ἢ Ζιτσαῖος,¹¹ ὁ Ἰωάννης Ἐμμανουήλ ἐκ Καστοριᾶς, ὁ Νικόλαος Πολύζος ἢ Πολυζῶης, ὁ Ἰωάννης Κυρίσης¹², ὁ Πέτρος Φράγκης¹³, καὶ οἱ φοιτηταὶ τῆς Ἱατρικῆς Χριστόφορος Περραιβός, Γεώργιος Κωνσταντίνου Σακελλάριος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Δημ. Καρακάσης.

ΙΑΤΡΟΙ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πλεῖστοι ἰατροὶ ὑπῆρξαν Φιλικοί, τινὲς δὲ τούτων ἐμύησαν πολλοὺς ὁμογενεῖς, ἄλλοι δὲ συνέδραμον οἰκονομικῶς τὸ ἔργον τῆς Ἐταιρείας. Ἀπὸ τούτων κατηχητὰς ἰατροῦς ὁ Καθηγητὴς Κούζης ἀναφέρει τὸν Νικό-

λαον Καλύβαν μύσαντα 22, τὸν Χρυσοσπάθην 6, τὸν Γιατρᾶκον 2, τὸν Ἀναστ. Πελοπίδαν 7, τὸν Δ. Πελοπίδαν 11¹⁴. Πρόκειται περὶ πρακτικῶν ἰατρῶν. Ἐκ δὲ τῶν ἐπιστημόνων ἰατρῶν Φιλικῶν ἀναφέρομεν τὸν Διονύσιον Ταγιαπιέραν¹⁵, Πέτρον Ἠπίτην¹⁶, Γεώργιον Κοζάκην Τυπάλδον, Μιχ. Χρησταρῆν, Γ. Σακελλάριον, Ἰωάν. Ν. Κωλέττην, Ἰωάν. Ζαπραλῆν, Ἄγγελον Σούνδιαν, Π. Στεφανίτσην, Ν. Ρενιέρην, Ἀντ. Παπαγιαννάκην, Ἰωάν. Λευθεράτον, Μ. Ναύτην, Ν. Κάββαν¹⁷, Γεώργιον χρυσοβελόνην, Ἀθανάσιον Βογορίδην Ἰωαννίδην, Δημήτριον Δεσύλλαν, Παῦλον Σιδέρην¹⁸, Νικόλαον Παπαλεξόπουλον¹⁹, Νικόλαον Βαλσαμάκην²⁰, καὶ τὸν ποτὲ φοιτητὴν τῆς ἰατρικῆς Χριστόφορον Περραιβόν, ἀσκήσαντα καὶ καθήκοντα χειρουργοῦ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 (Γούδας, Β.Π. ε' 285 κ. ἐξ.). Σημειοῦμεν ἐπίσης τοὺς ἰατροὺς Φραγκ. Καρβελλᾶν Μαρίνον Βαλσαμάκην, Νικ. Γερακάρην καὶ τὸν Σάμιον ἠγέτην Λυκοῦργον Λογοθέτην.

Τὸ ἔργον τῶν Φιλικῶν ὑπῆρξε μέγα καὶ ἀποφασιστικὸν διὰ τὴν κήρυξιν τῆς Ἐπαναστάσεως :

«Νέοι ἀστέρες ὁδηγοὶ τῆς πολιτικῆς παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος ἀνεφάνησαν τότε μεταξὺ βαθυτάτης ὁμίχλης. Εἶναι οὗτοι οἱ ὀλιγάριθμοι ἐκ τῶν ὁμογενῶν μας, οἵτινες συνέλαβον τὸν μέγαν καὶ εὐγενῆ σκοπὸν τοῦ νὰ ὀργανώσωσι τὴν ἕως τότε γενικὴν μὲν ἀλλὰ καὶ συγκεχυμένην καὶ ἄγονον ἰδέαν τοῦ ἔθνους πρὸς ἐλευθερίαν. Οὗτοι ἔσυραν πρῶτοι ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ἑλλήνων τὸν καταρράκτην τοῦ τρόμου τῆς ὀθωμανικῆς καταδυναστείας. Οὗτοι ὕψωσαν τὸν νοῦν καὶ ἐκράτησαν τὴν καρδίαν ὄλων κατὰ τῆς ἀγριωτέρας τῶν τυραννιῶν. Τοιοῦτοι οἱ θεμελιωταὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἀνώτεροι πάσης δυσκολίας καὶ φόβου ἐρρίφθησαν αὐτομάτως εἰς τὸ στάδιον τῆς προπαρασκευῆς τοῦ ἀποφασιστικοῦ πολέμου...»²¹.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΑΤΡΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟ 1821.

Θὰ ἀναφέρωμεν ἤδη τοὺς ἰατροὺς, οἱ ὅποιοι παρέσχον ἰατρικὰς ὑπηρεσίας κατὰ τὸν Ἀγῶνα, ἐπιστήμονας καὶ πρακτικοὺς ἢ ἐμπειρικοὺς. Λόγω τῶν στενωπῶν ὁρίων τῆς κλεψύδρας θὰ παρασχεθῶσιν ἐλάχιστα στοιχεῖα περὶ τῶν Ἑλλήνων τούτων ἰατρῶν, περὶ δὲ τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς καὶ ἄλλης δράσεως αὐτῶν λίαν προσεχῶς θὰ πραγματευθῶμεν ἐν ἑτέρᾳ ἐργασίᾳ.

Α' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΙΑΤΡΟΙ

1) Ἰωάννης Ἐλευθεραῖος ἐκ Ρεθύμνης, 2) Ἰ. Π. Παλαμηδᾶς, ἐκ Βόλου, 3) Στυλιανὸς Σπαθῆς, σπουδᾶσας ἐν Βιέννῃ, 4) Δημήτριος Νίτσος²², ἐξ Ἰωαννίνων, σπουδᾶσας εἰς Νεάπολιν, Παβίαν καὶ Παρισίους, 5) Πέτρος Ἠπίτης, ²³, σπουδᾶσας ἐν Βιέννῃ, 6) Χριστόφορος Φιλητᾶς, σπουδᾶσας ἐν Νεαπόλει, 7) Ἐμμανουὴλ Φωτιάδης, σπουδᾶσας ἐν Μονάχῳ καὶ Βιέννῃ, 8) Γ. Εὐθυμιάδης, ἀπὸ τὰ Ἀμπελάκια, 9) Δ. Ἀλεξανδρίδης

ἀπὸ τὸν Τύρναβον, 10) Μιχαήλ Γαβδελάς ἐκ Ραψάνης, 11) Ἄγγελος Μελισσηνός, ἐκ Κεφαλληνίας, σπουδάσας εἰς Πάδοβαν, Φλωρεντίαν καὶ Μομπελλιέ, 12) Στάμος Δημητρίου Πετρίτσης, ἐκ Κεφαλληνίας δράσας εἰς Ἰωάννινα, Ζάκυνθον καὶ Πάτρας, 13) Κωνσταντῖνος Ραζῆς, 14) Μαρίνος Κλάδος, καταγόμενος ἐκ Κρήτης, ζήσας ἐν Σμύρνη, 15) Ζωγράφος, 16) Ἰωάννης Εὐσταθίου, 17) Νικόλαος Μαράτος, 18) Α. Παπαδόπουλος — Βρετός, 19) Βλάσσης, 20) Σ. Καρβελλάς.

21) Ἰωάννης Βιλλαράς ²⁴, ὁ γνωστός πρωτοπόρος τοῦ ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς γλώσσης ἰατρός τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος «μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς του ὑπηρετήσεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἀγῶνος ἀπὸ ἀγνὸ καὶ ἀνώτερο πατριωτισμό» ²⁵. Μὲ τὸ ἔργον του ἔχει ἀσχοληθῆ καὶ ὁ Γιατρός Γιάννης Ἀντωνιάδης ²⁶. Ὁ Βιλλαράς ἀπέθανεν ἐν Μεσολογγίῳ τὴν 20 Δεκεμβρίου 1823 ἢ τὴν 3 Ἰανουαρίου 1824 κατ' ἄλλους. Ἐσπούδασεν τὴν Ἰατρικὴν εἰς Πάδοβαν.

22) Στέφανος Κανέλος, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως (1792—1823). Ἐσπούδασεν τὴν Ἰατρικὴν ἐν Γερμανίᾳ. Λόγιος καὶ συγγραφεύς, συνέθεσεν τὸ θούριον «ᾧ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου...» ²⁷. Ἀμα τῇ κηρύξει τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἔσπευσεν ὅπως ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην. Ἀπέθανεν ἐν Κρήτῃ.

23) Διονύσιος Πύρρος ὁ Θετταλός (1772—1853). Μοναχός, καὶ εἶτα ἀρχιμανδρίτης, λόγιος, ἰατρός, βοτανικός, μαθηματικός, ἀστρονόμος καὶ γεωγράφος. Τὴν Ἰατρικὴν ἔσπούδασεν εἰς Παβίαν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τῷ 1813. Ἠσκήθη δὲ εἰς νοσοκομεῖα τοῦ Μιλάνου. Ἐπιστρέψας παραμένει εἰς Ἀθήνας ὡς διδάσκαλος τῆς ἰατρικῆς, τῶν φυσικομαθηματικῶν κλπ. Βραδύτερον ἰατρός τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε' ἐν Κωνσταντινουπόλει (1818). Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως καταφεύγει (6—4—1821) εἰς Ἁγιον Ὄρος, εἶτα εἰς τὰς νήσους Σκόπελον, Ὑδραν, Σπέτσας, εἰς τὴν Τρίπολιν, «ὅπου ἐπιτυχῶς ἀντιμετώπισεν τὴν ἐνσκήψασαν πανώλη» ²⁸. Μετέπειτα ὑπηρετήσεν ἐνεργῶς τὸν Ἀγῶνα ὡς ἰατρός ἀλλὰ καὶ ἔθνικός κήρυξ καὶ ὡς συμφιλιωτῆς πολλάκις τῶν ἐριζόντων ὀπλαρχηγῶν. Μετὰ τὸν Ἀγῶνα ἔτυχεν πολλῶν τιμῶν, ἐξελέγη δὲ πρῶτος Πρόεδρος τῆς Ἰατρικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν.

24) Μιχαήλ Ναύτης, ἰατρός, κορυφαῖος τῶν ἐν Σμύρνη Φιλικῶν, ἅμα τῇ κηρύξει τῆς Ἐπαναστάσεως διέφυγεν εἰς Σῦρον, ὅπου ἵδρυσε νοσοκομεῖον ²⁹. Προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας κατὰ τὸν Ἀγῶνα.

25) Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, ἐκ Καστοριάς (1772—1847), ἔσπούδασεν εἰς Πάδοβαν, ὅπου ἀνεκηρύχθη διδάκτωρ τῆς Ἰατρικῆς καὶ Νομικῆς. Ὑπηρετήσεν εἰς τὰς παραδουναβείους Ἡγεμονίας. Συμμετέσχεν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

26) Στέφανος Οἰκονόμος, ἐκ Τζαρτζάνης Θεσσαλίας (1786—1831),

διδάκτωρ τῆς Ἱατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένας. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως εὐρίσκετο ἐν Σμύρνῃ ἐξασκῶν τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα, διδάσκων συγχρόνως εἰς τὸ ἐκεῖσε Ἑλληνικὸν γυμνάσιον. Σωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ τὴν ἀκολουθήσασαν σφαγὴν κατέφυγεν εἰς Κύθηρα. Ὑπηρέτησε τὸν Ἀγῶνα, ἀπέθανε δὲ τῷ 1831 πεσὼν θῦμα τῆς μαστιζούσης τότε τὴν χώραν χολέρας.

27) Χρόνιος Ἰωάννου Δροσινός, ἀπὸ τὰ Ἀμπελάκια τῆς Θεσσαλίας (1790—1866), σπουδάσας τὴν Ἱατρικὴν ἐν Βιέννῃ. Ἐν τῇ ἐκρήξει τῆς Ἐπαναστάσεως ἔσπευσεν εἰς τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος, καταταγεὶς δὲ εἰς τὸ ναυτικὸν προσέφερε πολυτιμοτάτην ὑπηρεσίαν. Ἀπέθανε δ' ἐν Πόρῳ τῷ 1866 ἀρχίατρος τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ. Εἰς τὸ προαύλιον τῆς Μονῆς Φανερωμένης Πόρου ἀνεκαλύψαμεν τὴν ἐπιτύμβιον πλάκα του ἔχουσαν οὕτω :

Χρόνιος Ἰωάννου Δροσινός
Ἀρχίατρος τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ
Γεννηθεὶς ἐν Ἀμπελακίοις τῆς Θεσσαλίας ἐν ἔτει 1790 καὶ ἀποβιώσας
ἐν Πόρῳ τῇ 22 Αὐγούστου 1866.

· · · · ·
Βιέννη μ' ἐγαλούχησε τ' Ἀσκληπιεῖον γάλα
Ἑλλάς ὡς ἅμα ἤκουσα κλαγγὴν ἐλευθερίας
ἔδέχθη με πυρφόρον
Ὁ τύμβος ὧδε μαρτυρεῖ διπλῶν ὄστων ταμίας
ἐμὰ τὰ μὲν, τοῦ τέκνου μου τοῦ Εὐθυμίου τ' ἄλλα.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι πολλάκις καὶ οἱ τάφοι ὁμιλοῦν, παρέχοντες πολύτιμα ἱστορικὰ στοιχεῖα.

28) Ἰωάννης Νικολίδης Πίνδος, ἐκ Γραμμόστεως Μακεδονίας, σπουδάσας ἐν Βιέννῃ καὶ ἀνακηρυχθεὶς ἐκεῖσε Μέλος τῆς Ἱατρικῆς Ἀκαδημίας τῷ 1781. Συμμετέσχεν ἐνεργῶς τοῦ Ἀγῶνος.

29) Γεώργιος Κονιστριώτης, ἱατρὸς σπουδάσας ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ Παρισίοις, ἀποθανὼν τῷ 1837. Ὑπηρέτησε τὸν Ἀγῶνα.

30) Σπυρίδων Νικόλαος Πίκκολος, ἱατρὸς γεννηθεὶς ἐν Τυρνάβῳ, μαθητὴς (1803—1815) τοῦ ἱατροφιλοσόφου Κ. Βαρδαλάχου ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ διδάκτωρ τῆς Ἱατρικῆς Παρισίων³⁰. Ὑπηρέτησεν ὡς ἱατρὸς κατὰ τὸν Ἀγῶνα.

31) Λουδοβίκος Σωτήρης, ἱατρὸς ὑπηρετήσας εἰς τὸν ρωσικὸν στρατὸν ἀρχομένου τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὑπηρέτησε κατὰ τὸν Ἀγῶνα.

32) Παναγιώτης Σοφιανόπουλος, ἱατρὸς ἐκ Σοπωτοῦ τῶν Καλαβρύτων, σπουδάσας ἐν Ἰταλίᾳ. Πόλεμιστὴς καὶ ἱατρὸς κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Σώζεται ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἰωάννην Κωλέττην, ἧς παραθέτομεν ἀπόσπασμα³¹ :

«Ἐξοχώτατε κύριε Ἰωάννη Κωλέττη.

Εἶναι μὲ φαίνεται χρέος ἱερώτατον νὰ ἐνθυμοῦνται τὰ συνάφια τῶν οἱ ἐπιστήμονες καὶ τεχνῖται καὶ ὅταν ἀλλάζουν βαθμὸν καὶ τύχην. Ἐσὺ πρέπει νὰ εἶσαι καὶ ἔφορος τῆς Ἱατρικῆς Ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ στρατηγὸς Γκούρας καὶ φροντιστὴς Σβορόνης μ' ἔβαλαν φέτος εἰς κίνδυνον νὰ πουλήσω καὶ τὴν καπὸταν μου ἀγοράζων ἱατρικά, ἐθεράπευσα στρατιώτας τῆς Σ. Διοικήσεως τοῦ κατὰ τῆς Ἀθήνας στρατοπέδου τὸν ἀριθμὸν 364... ἐφετεινὴ ἐπιδημία... ἀπαιτοῦσε καὶ πολυειδῆ ἱατρικά καὶ μὲ ὅλον τοῦτο, ἕνα μὲ τὸ ἄλλο μ' ἐκόστισαν γρόσια 28.127... τὴν ἄνω ποσότητα χρεωστῶ ἐδῶ κ' ἐκεῖ..... γνωρίζεις ἀκόμη ὅτι ὁ διάβολος μ' ἐφώτισε νὰ γιατρεύω ὅλο "Ἕλληνες.....».

Ὁ ἱατρὸς Σοφιανόπουλος φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐξαίρεσις ἱατροῦ δείξαντος κακὴν διαγωγὴν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ἂν πιστεύσωμεν τὸν ἱατρὸν Γούδαν, ὁ ὁποῖος τὸν θεωρεῖ, ὡς τὸν κακὸν ἐμπνευστὴν τοῦ Γκούρα, τοῦ δολοφόνου τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου καὶ βασανιστοῦ τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ³².

33) Σπυρίδων Κατσαῖτης, ἱατρὸς ἐκ Κεφαλληνίας (1760—1840), ἐξασκήσας ἐν "Υδρα καὶ Σπέτσαις. Ὑπηρέτησε τὸν Ἀγῶνα. Προσέφερεν ἐπίσης μεγίστην ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς προκρίτους νησιώτας, οἵτινες τοῦ ἐνεπιστεύθησαν πρὸς φύλαξιν χρήματα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Οὗτος δὲ διεφύλαξε πάντα εἰς τὴν ἐν Ληξουρίῳ οἰκίαν του καὶ ἀπέδωκεν εἰς τοὺς δικαιοῦχους ἅμα τῷ πέρατι τοῦ Ἀγῶνος.

34) Σταματέλος Σάββα Πυλαρινός, ἱατρὸς ἐκ Κεφαλληνίας (1796—1875), σπουδᾶσας εἰς Πάδοβαν καὶ Παρισίους. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς πειραματικῆς Φυσικῆς εἰς τὴν Ἴονιον Ἀκαδημίαν. Χρησιμοποίησας τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν κατὰ τὰ μαθήματα αὐτοῦ, ἐκίνησε τὸν θαυμασμὸν τοῦ Τερτσέτη εἰπόντος: «καὶ ἡ γλῶσσα αὕτη καὶ εἰς ἐπιστημονικὰς παραδόσεις καὶ εἰς συγγράμματα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ». Ὑπηρέτησε τὸν Ἀγῶνα. Ὁ δὲ πρῶτος Κυβερνήτης τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας ἱατρὸς Ἰωάννης Καποδίστριας, γνωρίζων τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός, διώρισεν αὐτὸν Διοικητὴν τῆς Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος μὲ ἔδραν τὸ Μεσολόγγιον. Ἐκεῖ εὕρισκόμενος ὁ ἱατρὸς Σταματέλος Πυλαρινός ἔσχε τὴν ἐμπνευσιν νὰ συναγάγῃ τὰ ὀστᾶ τῶν Ἡρώων τῆς Ἱερᾶς Πόλεως καὶ νὰ θέσῃ εἰς ὀμαδικὸν Τύμβον παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Λόρδου Βύρωνος εἰς τὸ Ἱερόν "Ἄλσος τοῦ Μεσολογγίου.

35) Γεώργιος Κοζάκης Τυπάλδος, ἱατρὸς ἐκ Κεφαλληνίας (1790—1867), σπουδᾶσας εἰς Πάδοβαν καὶ Παρισίους, ὅπου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Ἱατρικῆς τῷ 1817. Φιλικός, μνηθεὶς ἐν Κισνοβίῳ, παρὰ τὸν Δούναβιν, ὅπου ἐξήσκει. Στενὸς συνεργάτης τῶν Ὑψηλάντων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Λέγεται ὅτι αὐτὸς συνέτασσε τὰς Προκηρύξεις τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἰδίως τὴν περίφημον τῆς 24ης Φεβρουαρίου 1821. Μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Δημητρίου

Ἵψηλάντου. Προσέφερον ἐπίσης μεγίστας ὑπηρεσίας κατὰ τὸν Ἰγῶνα ἐν Ὑδρα, Πελοποννήσῳ κλπ. Ἀνωτέρων αἰσθημάτων ἄνθρωπος ἀντέστη εἰς τὴν σφαγὴν τῶν Τούρκων μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Νεοκάστρου σώσας τελικῶς τοὺς αἰχμαλώτους. Τὴν σκηνὴν ταύτην τοῦ ἰατροῦ Τυπάλδου ἀπεθανάτισεν ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος εἰς τὴν εἴσοδον τῶν Ἀνακτόρων του. Εἰς τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα ἐτιμήθη μεγάλως, συνέβαλε δὲ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Ἀπέθανε τὴν 6ην Ἰουνίου 1867.

36) Δημήτριος Μαρίνου Χαριτάτος Τυπάλδος, ἰατρὸς ἐκ Κεφαλληνίας (1791—1872) σπουδᾶσας εἰς Πάδοβαν καὶ Παρισίους.³³ Ἄμα τῇ ἐκρήξει τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἔσπευσε νὰ καταρτίσῃ μετὰ τοῦ Ἄγγλου στρατηγοῦ Γκόρντον σῶμα ἐξ 100 ἀνδρῶν, ὑπ' αὐτοῦ συντηρούμενον, διὰ νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς φιλιτάτης πατρίδος. Πλὴν τούτου ὅμως παρέσχε καὶ τὰς πολυτίμους ἰατρικὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ εἰς τοὺς τραυματίας γενικῶς ὡς χειρουργός. Ἡγωνίσθη ἐν Τριπόλει, Μεσολογγίῳ, Πάτραις, Ὑδρα, Κορίνθῳ, Καρύστῳ, Τρικόρφοις, Βραχωρίῳ (= Ἀγρινίῳ) κλπ. Ὑπὸ τοῦ Ἵψηλάντου προήχθη εἰς ἀρχίατρον, εἰς τὸν στρατὸν δ' ἔφερε τὸν βαθμὸν τοῦ χιλιάρχου καὶ τοῦ ἐπιάτρου τῆς Φάλαγγος. Ἐτιμήθη διὰ τοῦ Ἀριστείου τοῦ Ἰγῶνος.

37) Γεώργιος Χρυσοβελόνης, ἰατρὸς ἐκ Χίου (1756—1822) σπουδᾶσας τὴν ἰατρικὴν ἐν Πίζῃ. Ὑπῆρξε Φιλικὸς καὶ πράκτωρ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐν Χίῳ. Κατὰ τὰς σφαγὰς τῆς Χίου κατῴρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς Πελοπόννησον. Ἐπεκούρησε μεγάλως τῷ Ἰγῶνι. Ἀπέθανεν ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1822 διαρκούσης τῆς πολιορκίας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων.

38) Ἰωάννης Χρυσοβελόνης, ἰατρὸς ἐκ Χίου (1748—1823) σπουδᾶσας τὴν ἰατρικὴν ἐν Πίζῃ. Κατὰ τὰς σφαγὰς τῆς Χίου διέφυγεν εἰς Τεργέστην. Βραδύτερον ὑπηρέτησεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν ὑπὸ τὸν Τσάμην Καρατάσσον τοῦ ὁποῖου ἡ μοῖρα ἔδρασεν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας. Τῷ 1823 τραυματισθεὶς θανασίμως κατὰ τινὰ ἀποβατικὴν ἐπιχείρησιν ὑπέκυψεν εἰς τὰ τραύματα αὐτοῦ καὶ ἐτάφη εἰς τὸ Τρίκκερι.

39) Ἰωάννης Πρασακάκης, ἰατρὸς ἐκ Χίου (1800—1885), σπουδᾶσας τὴν ἰατρικὴν ἐν Λωζάννῃ, Μομπελλιῆ καὶ Παρισίοις. Ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Τῷ 1821 ἀναφαίνεται ὡς «ἰατροχειρουργός» ἐν Ὑδρα³⁵, θεραπεύων τὸν ἀσθενοῦντα Γεώργιον Κουντουριώτην. Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Ἰγῶνος ἐγκατεστάθη εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἐξήσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἰατροῦ.

40) Δούκας, περίφημος ἰατροχειρουργός, ἐξ Ἠπείρου, ὑπηρέτησας κατὰ τὸν Ἰγῶνα καὶ φονευθεὶς μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας του κατὰ τὴν Ἐξοδὸν τοῦ Μεσολογγίου³⁶.

41) Κονοφάος, Ιατρός, ὑπηρετήσας κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ φονευθεὶς κατὰ τὴν Ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου³⁷.

42) Πέτρος Δ. Στεφανίτσης ἢ Στεφανίτζης, Ιατρός, συμμετασχὼν εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Εὕρισκόμενος εἰς τὸ πολιορκημένον Μεσολόγγι ἔνθα «ἐφάνη οὐκ ὀλίγον χρήσιμος διὰ τὴν ἐμπειρίαν τῆς τέχνης του, ἐπισκεπτόμενος ἀκουράστως τοὺς ἀσθενεῖς στρατιώτας, χωρὶς ποτέ νὰ ἀποβλέψη εἰς πληρωμὴν, δαπανῶν μάλιστα καὶ ἐξ ἰδίων εἰς Ιατρικὰ» κατὰ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἀγῶνος³⁸. Συμμετασχὼν τῆς Ἐξόδου ἐσώθη μετὰ τοῦ θετοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Νικολάου³⁹.

43) Γ. Ἰωνᾶς, Ιατρός χειρουργὸς εὐρεθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτοῦ⁴⁰.

44) Ἰωσήφ Δούκας, Ιατρός ἐκ Σάμου (1801—1831), σπουδάσας τὴν Ἰατρικὴν ἐν Πίζῃ καὶ Φλωρεντία. Ὑπηρετήσας κατὰ τὸν Ἀγῶνα ἐν Ναυπλίῳ «ἐν χρόνοις δυσχερεστάτοις». Ἀπεβίωσε νεώτατος «θῦμα γενόμενος φθινάδος νόσου»⁴¹.

45) Ἀθανάσιος Ἰωαννίδης Βογορίδης, Ιατρός, σπουδάσας ἐν Marburg. Διετέλεσεν Ιατρός τοῦ Ὑψηλάντου. Μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Δύο ἐπιστολαὶ του πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἄρτης Ἰγνάτιον Α' εὕρισκόμενον ἐν Πίζῃ, χρονολογούμεναι ἀπὸ 6—7—1817 καὶ 3—4—1820 παρέχουν χρησιμωτάτας πληροφορίας καὶ κρίσεις περὶ τῶν σπουδαζόντων εἰς τὴν Δύσιν τότε Ἑλλήνων νέων⁴².

46) Δημήτριος Δεσύλλας, Ιατρός ἐκ Πάργας, σπουδάσας ἐν Πίζῃ. Φιλικός. «Ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν»⁴³. Συμμετέσχεν τῶν μαχῶν Μεσολογγίου, εἶτα ὑπηρετήσας εἰς Πελοπόννησον καὶ Ὑδραν, χρησιμοποιηθεὶς ἐπιτυχῶς εἰς τὴν καταπολέμησιν ἐπιδημιῶν κατὰ τὸν Ἀγῶνα⁴⁴.

47) Ἡλίας Φωκᾶς, Ιατρός, πεσὼν κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη τῷ 1821⁴⁵.

48) Ἀντώνιος, Ιατροχειρουργός, «εἰς τοὺς κατὰ θάλασσαν ἀγῶνας»⁴⁶.

49) Ἀλέξανδρος Σπαγαρίνης, Ιατρός, σπουδάσας τὴν Ἰατρικὴν εἰς Πεδεμόντιον, ἐξασκήσας δὲ ἀπὸ τοῦ 1816 ἐν Σάμῳ⁴⁷. Ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

50) Νικόλαος Παπαλεξόπουλος, Ιατρός ἐκ Ναυπλίου, σπουδάσας ἐν Ἰταλίᾳ. Φιλικός. Ὑπηρετήσας κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Βραδύτερον ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μᾶλλον φανατικῶν πολεμίων τοῦ πρώτου Κυβερνήτου Καποδιστρίου.

51—52) Χορτάκης καὶ Ὀλύμπιος, Ιατροὶ τοῦ Ὑψηλάντου κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 :

«Παρηκολούθουν τὸν (Δημήτριον) Ὑψηλάντην ὡς ἰατροὶ καὶ χειρουργοὶ οἱ καθηγηταὶ Χορτάκης καὶ Ὀλύμπιος, οἵτινες πρὸς μὲν τὰς ἄλλας στερήσεις καὶ κακουχίας εἶχον ἤδη ἐξοικειωθῆ· ἐκινδύνευον ὁμῶς νὰ πάθωσι, καὶ ἔπαθε μάλιστα χρόνιον ἄσθμα ὁ Χορτάκης, ἔνεκα τῆς ὑγρασίας, τῆς ἐκ τῆς ἐλλείψεως κλίνης καὶ σκηνωμάτων τινῶν καταλλήλων εἰς τε τοὺς νοσηλευομένους καὶ εἰς τοὺς ἰατρούς· μετὰ τινα ἐν βροχερᾷ ἡμέρᾳ ὁδοιπορίαν ἀπεφάσισαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ νὰ παραπονεθῶσιν· εὐρόντες δ' αὐτὸν μὲν σταυροποδητὶ καθήμενον ἐπὶ ψάθης καὶ τινάσσοντα τὰς φθεῖρας τοῦ περιλαιμίου του εἰς τὴν πυράν· τοὺς δὲ ὑπασπιστάς του στεγνώνοντας εἰς αὐτὴν τὴν κατάβρεκτον καπόταν τοῦ ἀρχιστρατήγου, τὴν χρησιμεύουσαν ὡς γνωστὸν τότε καὶ ὡς στρωμνὴν καὶ ὡς ἐφάπλωμα, ὑπὸ τοσαύτης αἰδοῦς κατελήφθησαν ὥστε οὔτε λέξιν εἶπον περὶ τοῦ αἰτίου τῆς ἐπισκέψεώς των . . . . .»⁴⁸.

53) Κωνσταντῖνος Πελοπίδας, ἐξ Ἰωαννίνων, ἰατρὸς σπουδάσας εἰς Ἑσπερίαν, ὅθεν κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα τῷ 1817. Κατὰ τὸν Ἀγῶνα ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν Θ. Κολοκοτρώνη⁴⁹.

54) Ἀντώνιος Γαλάνης, ἰατρὸς, σπουδάσας εἰς Πάδοβαν. Ἐπιστρέψας εἰς Γαστούνην ἐφονεύθη κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ὀρλώφ⁵⁰.

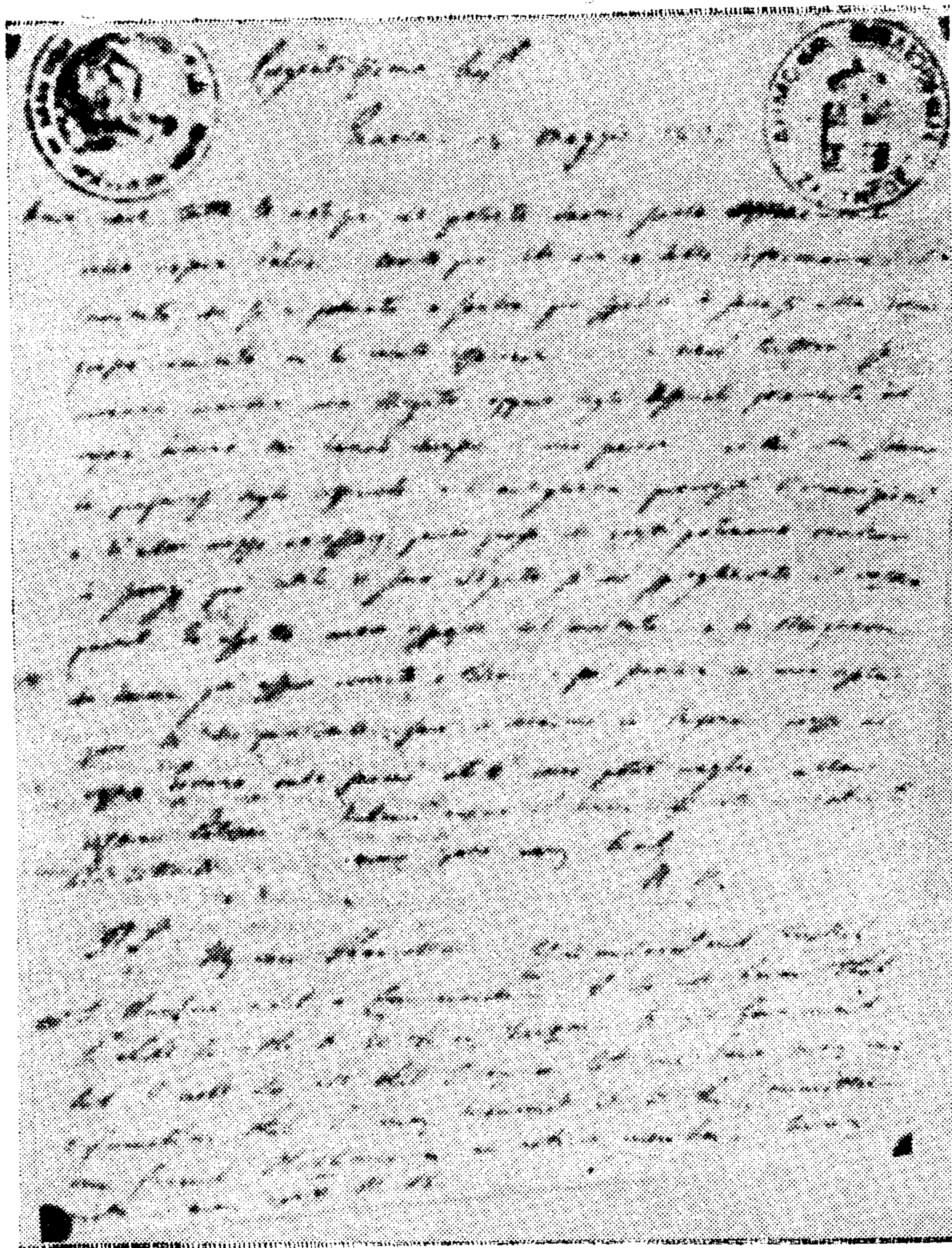
55) Νικόλαος Καλύβας, ἰατρὸς ἐκ Ζακύνθου (1765—1830), σπουδάσας τὴν ἰατρικὴν εἰς Πετρούπουλιν. Φιλικὸς μυηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἐμύησε καὶ οὗτος πολλούς. Παρεχώρησεν ὅλην τὴν περιουσίαν του ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος*.

56) Λουκᾶς Βάγιας, ἰατρὸς ἐξ Ἠπείρου σπουδάσας ἐν Ἑσπερίᾳ. Ὑπηρέτησε κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ὡς «ἰατρὸς καὶ χειρουργὸς τοῦ σώματος τοῦ Σουλιωτῶν». Ἰατρὸς τοῦ Μαυροκορδάτου, χαίρων μεγάλης φήμης ἐν Μεσολογγίῳ, συμμετέσχεν εἰς τὸ ἰατρικὸν συμβούλιον διὰ τὸν Λόρδον Βύρωνα μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μετὰ τῶν Φρ. Μπροῦνο, Ἰουλ. Μίλλιγκεν καὶ Ἑρρ. Τράϊμπερ, μεθ' ὧν ὑπογράφει καὶ τὴν νεκροψίαν τοῦ Μεγάλου Φιλέλληνο⁵¹.

57) Νικόλαος Καρβελάς, (1799—1872) ἰατρὸς ἐκ Ζακύνθου, σπουδάσας ἐν Πίζῃ. Φίλος προσωπικὸς τοῦ Λόρδου Βύρωνος καὶ τοῦ Χόμπχάους, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἰδιοχείρου ἐπιστολῆς τοῦ ποιητοῦ πρὸς αὐτὸν σχετικῶς πρὸς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἀγῶνος. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εὑρίσκεται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Ζακύνθου, ὁπόθεν καὶ ἐλάβομεν φωτογραφίαν.

*) Ὁ Καλύβας εἶχε σπουδάσει καὶ μαθηματικά, εἰς τὴν Ζάκυνθον δὲ διετήρει σχολεῖον. Μίαν χαριτωμένην σκηνὴν ἀναφέρει ὁ Γ. Τερτσέτης εἰς τὸν πρόλογόν του τῆς Αὐτοβιογραφίας Κολοκοτρώνη: «Ἐπῆγεν τότε ὁ Μαγγιόρος Κολοκοτρώνης πρὸς χαιρετισμὸν τοῦ ἀξιοτίμου διδασκάλου Νικολάου Καλύβα καὶ ἐκάθησε καὶ ἠκροάσατο τὴν παράδοσιν. «Τί εἶναι ἐτοῦτα, λέγει μὲ μιᾶς ὁ Κολοκοτρώνης, ποὺ διδάσκεις τὰ παιδιὰ τώρα; Τοῦτο νὰ τὰ φωτίσης!». Καὶ ἐχύθη μὲ γελοῦμενο πρόσωπο νὰ σχίσῃ ἓνα Βόλφιον ἰν φόλιο. μεγάλο βιβλίον νὰ δείξῃ πῶς φτιάχνουν τὰ φυσέκια . . . . .».

Κατωτέρω παραθέτομεν τὸ κείμενον καὶ τὴν μετάφρασιν ⁶².

Φωτογραφία ἐπιστολῆς τοῦ Λόρδου Βύρωνος ἐκ Γένοβας τὴν 14 Μαΐου 1823
πρὸς τὸν Νικόλαον Καρβελᾶν σπουδάζοντα εἰς Πίζαν.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟΝ

Genova — 14 Maggio — 1823

Pregiatissimo Sigre,

Avro care tutte le notizie che potrete darmi sulli avvenimenti della vostra Patria - tanto piu che ora io debbo informare il Comitato, che si e formato a Londra per spedire di soccorsi alla Grecia-questo comitato mi ha voluto associare - e in breve si trattera se voranno mandare una Brigata, oppure degli Ufficiali solamente al vostro Governo. Mi hanno chiesto il mio parere - ed e che siano da preferirsi degli Ufficiali e di artiglieria provvisti di munizioni e di altri mezzi necessari ; perche penso che questi potranno rendersi di servizi piu utili. Vi saro obligato se mi spiegherete il vostro parere. Jo aspetto nuove risposte dal Comitato - e da Blaquerie che dovria gia essere a Idra e poi stabiliro la mia risioluzione, che ben facilmente sara di recarmi in Persona presso al vostro Governo, onde farmi utile come potro meglio alla vostra Patria - Fatemi sapere il parere degli vostri compatrioti piu istruiti.

Ever yours truly

N.B (Noel Byron).

P. S. My dear Karvellas,

You understand English] therefore add a few words-] do not know that] shall be able to go up in person to yr Government —but] will do all that] can— let me have any information that] may transmit it to the Commitee —our friend Hobhouse is an active member—pray write ever yrs.

N. B.

Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Γένοβα, 14 Μαΐου 1823

Ἐντιμότητε Κύριε,

Θὰ μοῦ εἶναι πολὺτιμοὶ ὅλαι αἱ πληροφοροφαίαι ποὺ δὰ μπορέσετε νὰ μοῦ δώσετε ἐπὶ τῶν γεγονότων τῆς Πατρίδος σας— τοσοῦτῳ μᾶλλον τώρα ποὺ πρέπει νὰ πληροφορήσῃ σχετικῶς τὸ Κομιτάτο ποὺ ἐσχηματίσθη εἰς τὸ Λονδῖνον, διὰ νὰ ἀποστέλλῃ βοήθειαν εἰς τὴν Ἑλλάδα—αὐτὸ τὸ Κομιτάτο μὲ ἠθέλησε νὰ συνεταιρισθῶ --καὶ συντόμως δὰ συζητήσῃ ἐὰν δὰ θελήσουν νὰ ἀποστείλουν μίαν Ταξιαρχίαν ἢ Ἀξιωματικούς μόνον, εἰς τὴν Κυβέρνησίν σας. Μοῦ ἐζήτησαν τὴν γνώμην μου --καὶ αὐτὴ εἶναι νὰ προτιμηθοῦν μερικοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ πυροβολικὸν ἐφωδιασμένοι μὲ πολεμοφόδια καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα μέσα, διότι σκέπτομαι ὅτι αὐτὰ δὰ δυνηθοῦν νὰ σᾶς προσφέρουν χρησιμωτέρας ὑπηρεσίας. Θὰ σᾶς ἤμουν ὑποχρεωμένος ἐὰν μοῦ ἐκδέσσητε τὴν γνώμην σας. Ἐγὼ ἀναμένω νεωτέρας ἀπαντήσεις ἀπὸ τὸ Κομιτάτον—καὶ ἀπὸ τὸν Μπλακιέρ ὁ ὁποῖος δὰ πρέπη ἤδη νὰ ἐχη φθάσει εἰς τὴν Ὑδραν καὶ κατόπιν δὰ σταθεροποιήσῃ τὴν ἀπόφασίν μου, ποὺ πολὺ πιθανόν δὰ εἶναι νὰ ἔλθῃ προσωπικῶς πλησίον τῆς Κυβερνήσεώς σας διὰ νὰ γίνῃ χρήσιμος ὅσον δυνηθῶ καλλίτερον εἰς τὴν πατρίδα σας. Καταστήσατέ μου γνωστὴν τὴν γνώμην τῶν μᾶλλον μορφωμένων ἐκ τῶν συμπατριωτῶν σας.

Πάντοτε εἰλικρινῶς ὑμέτερος

N. B.

Υ. Γ. Ἀγαπητέ μου Καρβελλᾶ, Καταλαβαίνετε τὰ Ἀγγλικά, γι' αὐτὸ δὰ προσδέσω ὀλίγας λέξεις—δὲν ξέρω ἐὰν δὰ μπορέσω νὰ ἀνέβῃ προσωπικῶς εἰς τὴν Κυβέρνησίν σας, ἀλλὰ δὰ κάνω ὅσα δύναμαι— δώσατέ μου ὅλας τὰς πληροφορίας διὰ νὰ τὰς διαβιβάσω εἰς τὸ Κομιτάτο—ὁ φίλος μας Χόμπχάους εἶναι ἐνεργὸν μέλος— γράψετε παρακαλῶ—

Πάντοτε ὑμέτερος

N.B.

Παρὰ ταῦτα δὲ ὁ Λόρδος Βύρων ἀνεχώρησε τὴν 13 Ἰουλίου 1823 ἐκ Γένοβας ἐπὶ τοῦ «Ἡρακλέους» δι' Ἑλλάδα διὰ νὰ τὴν βοηθήσῃ καὶ εὖρη θάνατον δόξης.

58) Φραγκίσκος Καρβελλᾶς, ἰατρός ἐκ Ζακύνθου (1794—1849), σπουδάσας εἰς Πάδοβαν. Φιλικός ἠγούμενος τῆς σχετικῆς ἐν Ζακύνθῳ κινήσεως τόσον ἐξυπηρετήσας τὸν Ἄγωνα. Οὗτος ἐμύησε τὸν Ἐθνικὸν Ποιητὴν Διονύσιον Σολωμὸν εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν⁵³.

59) Μαρίνος Βαλσαμάκης, ἰατρός, ἐκ Κεφαλληνίας, ἐγκατεστημένος ἐν Κυδωνίαις. Φιλικός. Μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς Ἐπαναστάσεως, διασωθεὶς τῶν σφαγῶν κατέφυγεν εἰς Σῦρον, ὅθεν καὶ προσέφερεν ὑπηρεσίας εἰς τὸν Ἄγωνα⁵⁴.

60) Νικόλαος Βαλσαμάκης, ἰατρός ἐκ Κεφαλληνίας (1777—). Ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν εἰς Ἰταλίαν. Φιλικός. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως εὐρίσκετο ἐν Κυδωνίαις, ὅθεν κατέφυγεν εἰς Ψαρὰ καὶ εἶτα εἰς Σῦρον, ὅπου καὶ προσέφερεν ἐπίσης σημαντικὰς ὑπηρεσίας⁵⁵.

61) Νικόλαος Γερακάρης, ἰατρός ἐκ Κεφαλληνίας (1782—1842), σπουδάσας εἰς Πάδοβαν. Τῷ 1819 ἐμυήθη ὡς Φιλικός. Ἐνθουσιασθεὶς ἐπώλησε τῷ 1820 τὴν περιουσίαν του καὶ μετέβη εἰς Πάτρας, ὅπου ἐγκατεστάθη⁵⁶. Κατὰ Μάρτιον 1821 τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς ἐθελοντικοῦ σώματος ἐξ Ἐπτανησίων ἀπέκλεισε τοὺς Τούρκους ἐντὸς τοῦ φρουρίου Πατρῶν. Ἔλαβε μέρος εἶτα εἰς πολλὰς μάχας. Διωρίσθη Ἐπίτροπος Λακωνίας, τῷ 1822 Γενικὸς Ἐπίτροπος τῆς Ἀστυνομίας. Τῷ 1823 χιλίαρχος. Τῷ 1826 ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐθελοντικοῦ του σώματος κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν Τούρκους καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς αὐτῆς. Τῷ 1828 ἐκσπᾶσαντος λοιμοῦ διωρίσθη μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Ὑγιεινῆς Αἰγίνης. Ἐτιμήθη μεγάλως μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Ἀγῶνος διατελέσας Κυβερνήτης Ἄργους καὶ Ναυπλίας (1830), λαβὼν τὸ Μετάλλιον τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὸν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος.

62) Σπυρίδων Καλογερόπουλος, ἰατρός (—1864), ἐκ Κερκύρας, σπουδάσας τὴν ἰατρικὴν εἰς Ἰταλίαν. Ἄμα τῇ κηρύξει τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως συμμετέσχεν ἐνθουσιωδῶς ταύτης. Ἀντιπρόσωπος Λεβαδείας εἰς τὰς Ἐθνοσυνελεύσεις Ἐπιδαύρου, Ἄστρους, Τροιζηνίας καὶ Ἐρμιόνης, τῷ 1826 διωρίσθη Μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς διπλωματικῶν ὑποθέσεων.

63) Παναγιώτης Στεφάνου, ἰατρός ἐκ Ζακύνθου (1792—1863) σπουδάσας ἐν Ἰταλίᾳ. Μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Κατὰ τὸν Ἄγωνα συμμετέσχε παρασχὼν πολυτίμους ὑπηρεσίας, τιμηθεὶς διὰ τοῦ Χρυσοῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος.

64) Γεώργιος Γλαράκης, ἰατρός ἐκ Χίου⁵⁷, (1789—1855), σπουδάσας τὴν ἰατρικὴν εἰς Γοττίγγην καὶ ἀσκηθεὶς εἰς τὰς κλινικὰς Αὐστρίας, Ὀλλανδίας, Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. Ἐξήσκησε τὸ ἰατρικὸν ἐπάγγελμα ἐν Χίῳ κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον «μετὰ φιλανθρωπίας καὶ εὐδοκίμησης»⁵⁸. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 προσέφερεν ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας ἰατρικὰς καὶ πολιτικὰς. Διετέλεσεν Ὑ γ ι ο ν ό μ ο ς, Αἰγίνης ὡς

καὶ ἰατρὸς τοῦ Ὀρφανοτροφείου. Πολιτευθεὶς ἀνέλαβεν ὑπάτα ἀξιώματα διατελέσας Γραμματεὺς (Ὑπουργὸς) τῆς Ἐπικρατείας. Αὐτὸς ὑπέγραψε τὸ Β.Δ. περὶ καθιερώσεως τῆς 25ης Μαρτίου ὡς Ἐθνικῆς Ἑορτῆς. Ἔσχεν ἀδελφὸν τὸν Ἀλέξανδρον Γλαράκην, ἰατρὸν σπουδάσαντα ὁμοίως ἐν Γοττίγγη (περὶ τὸ 1818—19) ὡς γνωρίζομεν ἐκ δύο ἐπιστολῶν αὐτοῦ σταλειςῶν ἐκεῖθεν πρὸς τὸν ἐν Πίζη τότε διαμένοντα Μητροπολίτην Ἄρτης Ἰγνάτιον Α', μέγαν εὐεργέτην τῶν ἐν τῇ Δύσει σπουδαζόντων ὁμογενῶν νέων⁵⁷. Περὶ τῆς μεγίστης ὑπολήψεως ἧς ἔχαιρεν ὁ Γεώργιος Γλαράκης δεῖγμα ἢ κάτωθι ἀφιέρωσις τοῦ Κ. Ράμφου.

«Τῷ ἐν Ἱατροῖς Ἀρίστῳ καὶ Ἐναρέτῳ τῆς Ἑλλάδος Πολίτη, Κυρίῳ Γεωργίῳ Γλαράκῃ, σεβασμοῦ χάριν τὴν βίβλον ταύτην ἀνατίθησιν ὁ μεταφραστὴς»⁵⁸.

65) Ἰωάννης Νικολάου Κωλέττης, ἰατρὸς ἐκ Συρράκου, (1773⁵⁹—1847). Ἔσπούδασε τὴν Ἱατρικὴν εἰς Πίζαν, ἅμα δὲ τῷ πέρατι τῶν σπουδῶν τοῦ ἐπέστρεψεν εἰς Ἰωάννινα (1813) προσληφθεὶς ὡς ἰατρὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Μουχτάρ καὶ εἶτα καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Ἀλῆ. Ὑπῆρξεν ἐνθουσιώδης Φιλικὸς καὶ μέγας κατηχητὴς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ἄμα τῇ πτώσει τοῦ Ἀλῆ μεταβαίνει εἰς Συρράκον καὶ ὅταν ἐσήμανεν ἡ εὐλογημένη ὥρα τοῦ 1821 ἐξεγείρει τὴν πατρίδα του. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἐχθροῦ τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ κατέλθῃ εἰς Μεσολόγιον καὶ εἶτα εἰς Πελοπόννησον ἐνθαταχέως κατέλαβε πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 φθάσας εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ⁶⁰. Τεραστίας μορφώσεως, ὁμιλῶν ἀπταίστως τὴν Γερμανικὴν, Γαλλικὴν, Ἰταλικὴν, Τουρκικὴν καὶ Ἀλβανικὴν, τελείως δὲ κάτοχος τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς, ταχέως ἐγένετο, (1822) Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, Στρατιωτικῶν, Ἐξωτερικῶν, μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (1823). Δεῖγμα τῆς ὑψηλοφροσύνης τοῦ ἀνδρὸς ἅμα τῇ ἐλεύσει τοῦ Ἰω. Καποδιστρίου ἐδέχθη προφρόνως νὰ ἀποσταλῇ ὡς ἔκτακτος ὑγειονόμος Σπετσῶν πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐκεῖ ἀναπτυχθείσης ἐπιδημίας πανώλους. Ἔγινεν ἐκ νέου Γραμματεὺς (Ὑπουργὸς) τῶν Πολεμικῶν, εἶτα τῶν Ναυτικῶν, πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Παρισίοις, Πρωθυπουργὸς τέλος τῆς δευτέρας Συνταγματικῆς Κυβερνήσεως⁶¹. Ὑπῆρξε παροιμιώδης ἢ πτωχεία του. Ὑπουργὸς ὢν τῷ 1824 ἐξηναγκάζετο νὰ ἀσκῇ τὴν Ἱατρικὴν διὰ νὰ «ἐξοικονομηται». Ὁ ἴδιος διηγεῖτο :

«Ἐκανα πῶς δὲν ἤθελα ἀμοιβήν. Ἐκεῖνοι ὅμως μοῦ τὰ ἔχωναν μὲ τρόπο στίς τσέπες τοῦ ταμπάρου (παλτοῦ) μου, ποῦ κι' ἐγὼ ἅμα πηγαινα ἐπίσκεψι, τὸ ἔβγαζα καὶ μὲ τρόπο πάλι τὸ ἄφηνα ὥσπου νὰ φύγω σὲ κανένα γιοῦκο ἐπάνω ἢ σὲ κάποιον κάθισμα γιὰ νὰ μοῦ τὸ γεμίσουν...»⁶².

Β' ΠΡΑΚΤΙΚΟΙ ἢ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΙ ΙΑΤΡΟΙ

Θὰ ἦτο ἀτελής ὅμως ἡ ἀνασκόπησις αὕτη περὶ τῶν ἰατρῶν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἂν δὲν ἀνεφερόμεθα καὶ εἰς τοὺς πρακτικοὺς ἢ

ἐμπειρικούς ἰατρούς, ὄχι βεβαίως τοὺς κομπογιαννίτας ἢ βικογιατρούς, ἀλλὰ τοὺς πεπειραμένους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐπέσυραν πολλάκις τὸν θαυμασμόν τῶν ξένων διαπρεπῶν ἰατρῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ ὅποιοι καὶ συχνὰ δὲν ἐδίσταζον νὰ τοὺς συμβουλευῶνται.

Ἐπὶ τοῦ Καθηγητοῦ Κούζη ἀναφέρονται⁶³ οἱ ἑξῆς πρακτικοὶ ἰατροὶ βάσει τοῦ Μητρώου: 1) Διονύσιος Γιαννόπουλος ἢ Γιατρᾶκος (Πυλία), 2) Ἀντώνιος Ἀρσενίου Μαυρογιάννης (Ἡπειρος), 3) Γεώργιος Γένειας (Ἄρτα), 4) Μιχαὴλ Μάντζας (Κερπινή), 5) Ἰωάννης Κόλλιας ἢ Χόρμοβας (Ἡπειρος), 6) Παναγιώτης Κουρκουτᾶς (Λακωνία), 7) Νικόλαος Θεοφιλόπουλος (Βυτίνα), 8) Γεώργιος Σακελλαρίου ἢ Λαμπριάδης (Κυνουρία), 9) Νικόλαος καὶ 10) Διονύσιος Μελισσηνοὶ (Κέα), 11) Ἀναστάσιος Παπαγιαννόπουλος (Γορτυνία), 12) Κωνσταντῖνος Κυριακὸς (Χόρμοβον), 13) Τριαντάφυλλος Ἀμπρανίτης (Ναύπακτος), 14) Ἀθανάσιος καὶ 15) Θεόδωρος Γκίκας (Δωρίς), 16) Γεώργιος Κανταράκης (Οἶτυλον), 17) Θεόδωρος Νικολαΐδης (Ἀθῆναι), 18) Ἀθανάσιος Σούρτης (Ἀθῆναι), 19) Παναγιώτης Γιώργενας (Κύμη), 20) Χαράλαμπος Πασχάλης (Σπάρτη Μ. Ἀσίας), 21) Ἀναστάσιος Νικολάου (Ἡπειρος), 22) Θεόδωρος Καστάνης (Λακωνία), 23) Νικόλαος Λαμπράκης (Πύλος), 24) Χαράλαμπος Καπιτσινάκης (Λακωνία), 25) Ἡλίας Γιατρᾶκος (Μησθρᾶς, Σπάρτη), 26) Ἀνδρέας Γιατρᾶκος, 27) Ἰωάννης Γιατρᾶκος, 28) Γεώργιος Γιατρᾶκος, 29) Νικόλαος Γιατρᾶκος, 30) Μιχαὴλ Γιατρᾶκος (οἱ 5 ἀδελφοὶ τοῦ Παναγιώτου Γιατράκου), 31) Γ. Σισίνης, 32) Ἰω. Σταυρόπουλος, 33) Λάζαρος Γεωργίου (Γαστούνη), 34) Ἰω. Πράσινος (Ἰωάννινα), 35) Ἀνάργυρος Πετράκης (Ἀθῆναι), 36) Πέτρος Χορμόβας (Χόρμοβον), 37) Νικόλαος Ἰατρόπουλος ἢ Γιατρούλιας (Καλάμαι), 38) Βασίλειος Ἰατρὸς (Χαλανδρίτσα), 39) Ἀνδρέας Πετιμεζᾶς, 40) Εὐθύμιος Φωτόπουλος, 41) Ἀλέξιος Ἰατροῦ ἢ Δαγορίσιος (Ἰπάτη) κλπ. Ἐκ τούτων ὁ Γένειας ἦτο ἰατροφαρμακοποιὸς ἀμισθεὶ ὑπηρετήσας, ὁ Παπαγιαννόπουλος ἐτραυματίσθη, ὁ Πράσινος ὑπηρετήσεν ὡς ἰατρὸς ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκη, Κριεζώτην καὶ Μαυροβουνιώτην, θεραπεύων ἀνιδιοτελῶς, κατέβαλε καὶ τὰ ἔξοδα ἐξ ἰδίων, ἐβοηθεῖτο δὲ εἰς τὰς ἐπεμβάσεις του ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Εὐσταθίου, ὁ Πετράκης ὑπηρετήσεν ὡς χειρουργὸς ὑπὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην καὶ ὁ Δαγορίσιος ἦτο φλεβοτόμος⁶⁴. Ὁ Ἀνδρέας Πετιμεζᾶς ἦτο ἐξάδελφος τοῦ Νικολάου Πετιμεζᾶ, πεπειραμένος ἐμπειρικός ἰατρὸς, προσεκλήθη τῷ 1827 εἰς Σαλαμίνα ἵνα θεραπεύσῃ τὸν Καραϊσκάκη⁶⁵. Ὁ Νικολαΐδης ὑπηρετήσεν ἀμισθεὶ ὡς ἰατρὸς εἰς τὰ σώματα τῶν Βάσου Μαυροβουνιώτου καὶ Στ. Κατσικογιάννη⁶⁶. Ὁ Λαμπράκης ἢ Λαμπρακάκης, μαθητὴς τοῦ Π. Γιατράκου, ὑπηρετήσεν μισθωθείς ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη πρὸς νοσηλείαν τῶν τραυματιῶν ἐν Σαλαμίनि, συμμετέσχε τῶν μαχῶν Κορώνης, Ἀθηνῶν, Χίου κλπ. Ὑπηρετήσεν δὲ καὶ εἰς τὰ στρατιωτικὰ νοσοκομεῖα Ρεθύμνου καὶ Χίου⁶⁷.

42) Παναγιώτης Μούρτζινος, πρακτικός ἰατρός καὶ ὄπλαρχηγός Μάνης, ἡγούμενος 500 ἀνδρῶν «ἔκαμνε τὸν ἰατρὸν καὶ ὅσοι ἠσθένουν εἰς αὐτὸν κατέφευγον καὶ τοὺς ἐθεράπευε . . . »⁶⁸.

43) Λυκοῦργος ἢ Γεώργιος Λογοθέτης, Σάμιος ἡγέτης ἀποθανὼν τῷ 1850. Ἔδρασε περιφανῶς κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος. Ἐμορφώθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, διέτελεσε γραμματεὺς τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου τοῦ ὁποίου ὁ διάδοχος ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Σοῦτσος διώρισεν αὐτὸν ταμίαν εἶτα δὲ δεῦτερον Λογοθέτην, ἐξ οὗ ἢ ἐπωνυμία. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα Λυκοῦργος τοῦ ἐδόθη ὑπὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, διὰ τὸ ἄκρως φιλόνομον αὐτοῦ. Ἐν Βλαχίᾳ εὐρισκόμενος ἐσχετίσθη μετὰ τινος λίαν πεπαιδευμένου Οὐγγρου ἰατροῦ, διδαχθεὶς παρ' αὐτοῦ τὴν λατινικὴν καὶ τινὰ μαθήματα πρακτικῆς Ἰατρικῆς «εἰς ἣν εἶχεν παιδιόθεν κλίσιν». Ἐξορισθεὶς ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως εἰς Ἄθω κατόπιν «συκοφαντιῶν» ἀπέκτησε καὶ ἐκεῖ φήμην θεραπευτοῦ. Βραδύτερον ἀμνηστευθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Σάμον, ἐνυμφεύθη καὶ ἐξελέγη (1811) προεστὼς τῆς νήσου. Μετὰ ἄλλας πολιτικὰς περιπετείας ἐγκατεστάθη εἰς Σμύρνην ὀριστικῶς μετερχόμενος τὸν ἰατρὸν⁶⁹. Εὐθὺς ἅμα τῇ κηρύξει τῆς Ἐπαναστάσεως ἐπανῆλθεν εἰς Σάμον τὴν ὁποίαν ἐξήγειρεν.

44) Πέτρος Παναγιώτου, ἐμπειρικός χειρουργός τοῦ Ἀγῶνος, ἔχων ὡς βοηθὸν τοῦ τὸν Εὐαγγελὴν Ζάππαν (γεννηθέντα τῷ 1800 εἰς Λάμποβον, Τεπελενίου, Ἡπείρου)⁷⁰.

45) Δημήτριος Φωτόπουλος (Τρίπολις). Ἀπὸ ἔγγραφον τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ χρονογίαν 28 Αὐγούστου 1826 ὑπογραφόμενον ὑπὸ Α. Ζαΐμη, Τσαμαδοῦ καὶ Σισίνη, διατάσσεται νὰ παρακολουθήσῃ τὸν Στάϊκον Σταϊκόπουλον καὶ νὰ θεραπεύσῃ μὲ τὸν συνήθη ζῆλον τοῦ τοὺς πληγωμένους: «νὰ φανῆς καὶ εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν χρήσιμος καὶ ὠφέλιμος εἰς τὴν πατρίδα ὡς καὶ ἄλλοτε»⁷¹.

46) Ἰωάννης Σκαρπαλέζος (Οἴτυλον). Ὑπηρέτησεν ὡς ἰατρός καὶ στρατιώτης. Ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης τοῦ ἐχορήγησε πιστοποιητικὸν εἰς τὸ ὁποῖον γράφει: «Δυνάμει τῆς πληρεξουσίου ἀδείας ἣν ἔχω παρὰ τῆς ὑπερτάτης Βουλῆς τοῦ ἡμετέρου Ἑλληνικοῦ γένους ἀποκαθίστημι τὸν ἐξοχώτατον ἐν ἰατροῖς σιὸρ Τζοάνε Σκαρπαλέζον ὡς ἄξιον καὶ δοκιμασμένον τῆς ἰατρικῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, Ἀρχίατρόν μου καὶ παντὸς τοῦ στρατοπέδου μου»⁷².

47) Νικόλαος Κωνοφάος, ἐκ Κερκύρας, ἐλθὼν τῷ 1825 εἰς Μεσολόγγι καὶ φονευθεὶς⁷³.

48) Κωνσταντῖνος Σταμουλᾶς ἐκ Σάμου, ἰατρός καὶ πολεμιστής. Διιτῆρει ἴδιον στρατιωτικὸν σῶμα δι' ἰδίων ἐξόδων καὶ «χειρουργὸς ὢν περίφημος ὄχι μόνον τοὺς τραυματιζομένους ἄνευ ὀβλοῦ ἐθεράπευεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐνδεεῖς αὐτῶν χρηματικῶς ἐβοήθει», συμφώνως πρὸς

πιστοποιήσιν τοῦ ἐπισκόπου Σάμου καὶ τοῦ ἡγέτου Λυκούργου. Εἰς ἄλλο πιστοποιητικὸν σημειοῦται: «Ἀπὸ τὴν φύσιν ἐγεννήθης ἰατροχειρουργός. Ἡ προθυμία καὶ ὁ ζῆλος καὶ ὁ πατριωτισμός, τὰ ὁποῖα ἀμίμητα ἐσυντρόφεισαν τὴν ἰατροχειρουργικὴν τέχνην σου ἀπέδειξαν ὁποίου χαρακτῆρος καὶ ὁποίας σπανίας ἐκτιμήσεως ἄνθρωπος εἶσαι»⁷⁴.

49) Παναγιώτης Ἰατρόπουλος (Ἀνδρίτσαινα) ἰατρός καὶ πολεμιστῆς γνωστός ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἀπὸ 13 Αὐγούστου 1822, ὁ ὁποῖος τὸν ἀποκαλεῖ «Δοτόρο Σινιὸρ Παναγιωτάκη»⁷⁵.

50) Ἰωάννης Μαγιοκλῆς (Σπάρτη), ἀσκῶν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ χειρουργοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐδραπέτευσεν ἅμα τῇ κηρύξει τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς Πελοπόννησον, ἔλαβε μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως καὶ εἰς ἄλλας μάχας, φονευθεὶς τελικῶς εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του⁷⁶.

51) Μιχαὴλ Κάββας, ἀπὸ τὸ Ἄργος, ὑπηρέτησε κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν διατελέσας ἀρχίατρος Πελοποννήσου. Ἐλαβε μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως, ἡ δ' ὅλη δρᾶσις του πιστοποιεῖται δι' ἐγγράφου τῶν Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, Πέτρου Μαυρομιχάλη, Ἀνδρέου Λόντου, Σπ. Μεταξᾶ, Κανέλλου Δελιγιάννη.⁷⁷

52) Ἀντώνιος Ἀδ. Μαυρογιάννης (Πάργα), ἰατροχειρουργός ἀρχικῶς τῶν ἐν Μολδαυίᾳ καὶ Βλαχίᾳ στρατευμάτων, κατῆλθε μετὰ εἰς Πελοπόννησον ὑπηρετήσας ὡς ἰατρός τῶν στρατοπέδων Τριπόλεως Ἀκροκορίνθου, Πατρῶν, νοσοκομείου Κερκύρας κλπ. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν εἰργάσθη ὡς ἰατρός.⁷⁸

53) Ἀγαμέμνων Αὐγερινός, ἰατρός καὶ πολεμιστῆς, τῷ 1832 ἄμισθος Ἀρχίατρος τῆς Φάλαγγος⁷⁹.

54) Γεώργιος Μαντζαρόπουλος, πρακτικὸς ἰατρός καὶ μοναχός, ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Βελανιδιᾶς. Οὗτος εἶχε θεραπεύσει καὶ τὸν Βαλῆν τῆς Σκάλας Οἰχαλίας Κεχαγιάμπεην. Ὑπηρέτησε σπουδαίως κατὰ τὸν Ἀγῶνα⁸⁰. Ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Παπαφλέσσα.

55) Γιάννης Περδικέας, ἀπ' τὸ Πρασιό (Προάστειον, Καρδαμύλης), πρακτικὸς ἰατρός ὑπηρετήσας κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Τούτου ὑπάρχει Γιατροσόφι χειρόγραφον χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ 1816.⁸¹

Ἀναφέρεται ἐπίσης ὁ Κωνσταντῖνος Ραζῆς ἰατρός ἐν Αἰτωλικῷ⁸².

Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες—γιάτρισσες—ὑπηρέτησαν τὸν Ἀγῶνα ὄχι μόνον ὡς πρόδρομοι τῆς Florence Nightingale ἀλλὰ καθ' αὐτὸ ὡς πρακτικοὶ ἰατροί. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρομεν τὴν Ἐλένην, σύζυγον Βάσου Μαυροβουνιώτου, «σύζυγον καὶ στρατιώτην, ἰατρὸν καὶ νοσοκόμον» (Ἄ. Ν. Γούδας).

Γ' ΙΑΤΡΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Πλείστοι τῶν ἰατρῶν τῆς ἐποχῆς ὑπῆρξαν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων εὐεργετῶν τοῦ Ἀγῶνος. Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης ἡμῶν σημειοῦμεν τοὺς ἑξῆς :

1) Γεώργιος Κωνσταντίνου Βαρῶνος Σακελλάριος, ἐκ Κοζάνης, σπουδάσας τὴν Ἱατρικὴν ἐν Βιέννῃ. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ἐφάνη χρησιμώτατος ⁸³, ἀπέστειλε δὲ πλουσίας δωρεὰς εἰς τὴν ἐλευθέραν πλέον Πατρίδα ἐπὶ Καποδιστρίου.

2) Κωνσταντῖνος Φλέβας, ἐκ Ναούσης. Ἐγκατεστημένος ἐν Βρασσοβῶ (Στεφανουπόλεως) Ρουμανίας ἀπέστειλεν 654 ρούβλια χάριν τῆς ἀναγεννωμένης Πατρίδος ⁸⁴.

3) Ἀπόστολος Ἀρσάκης, ἰατρὸς ἐξ Ἠπείρου (Χοτάχοβα) (1790—1874) σπουδάσας τὴν Ἱατρικὴν ἐν Ἀλλῃ (Σαξωνίας) ὅπου τῷ 1813 ἀνεκηρύχθη διδάκτωρ τῆς Ἱατρικῆς. Τῷ 1811 δι' Ὠδῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ναπολέοντα, ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Ἀειδέως ἐξητεῖτο τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 εὔρεν αὐτὸν ἐν Βουκουρεστίῳ, Γραμματέα τοῦ Ἡγεμόνος Συνέδραμε τὴν Ἐπανάστασιν. Βραδύτερον ἐξελέγη βουλευτῆς καὶ διορίσθη καὶ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν. Διὰ δωρεᾶς του, τῷ 1825, ἐκ 250.000 φράγκων πρὸς τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν Ἐταιρείαν ἐγένετο τὸ Ἀρσάκειον. Ἐγραψεν ἔργον περὶ Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς (Λ.Ε. Ἰούλ.—Νοέ. 1813).

4) Νικόλαος Δελλαπόρτας, ἰατρὸς ἐκ Κεφαλληνίας, σπουδάσας τὴν ἰατρικὴν εἰς Πάδοβαν, ἔνθα ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῷ 1792. Ἀπὸ τοῦ 1794 ἤσκησεν τὴν ἰατρικὴν εἰς τὴν γεννέτειραν τιμηθεὶς δι' ἀνωτάτων ἀξιωμάτων. Ἐξυπηρέτησεν τὸν Ἀγῶνα. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἔλαβε μέρος μετὰ τοῦ Ριόργυ τοῦ Συμβουλευτικοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἱατρικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν βραβευθεὶς ἐπίσης (1856). Πάππος τοῦ βραδύτερον Καθητῆς Ὀφθαλμολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Νικ. Σπ. Δελλαπόρτα.

5) Μιχαὴλ Κριστάρης, ἰατρὸς σπουδάσας ἐν Παβίᾳ (1797) καὶ ἐγκατασταθεὶς ἐν Μουντενίᾳ τῷ 1806. «Μέγας ὀπαδὸς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως, μετέβαινε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν κατοίκων καὶ ἐγγραφὴν μαχητῶν διὰ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα δαπανήσας πρὸς τοῦτο πᾶσαν τὴν περιουσίαν του»⁸⁵.

6) Διονύσιος Ταγιαπιέρας, ἰατρὸς ἐν Ζακύνθῳ σπουδάσας τὴν Ἱατρικὴν ἐν Παρισίοις. Πρωταγωνιστῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ζακυνθίων Φιλικῶν ἰδρύσεως Νοσοκομείου ἐν Ναυπλίῳ πρὸς νοσηλείαν τῶν ἀσθενῶν καὶ τραυτιῶν τοῦ Ἀγῶνος. Προσέφερεν ὁ ἴδιος πολλὰ ἰατρικὰ καὶ διάφορα ἔπιπλα. Τοῦ σχεδίου ναυαγήσαντος τὰ συλλεγόντα εἶδη ἀπεστάλησαν εἰς τὰ διάφορα στρατόπεδα καὶ δὴ τοῦ Μεσολογγίου ⁸⁶.

ΟΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΕΣ ΞΕΝΟΙ ΙΑΤΡΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΤΟΥ 1821

«Ὅτι ἐπλάσθη καὶ προφέρεται ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ἡ λέξις Φιλέλληνα φέρει τιμὴν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος διότι ἔγνω τοῦτο καλῶς τὴν εὐρείαν ἀρετὴν τοῦ λαοῦ, κατὰ θεῖαν εὐδοκίαν ἐμφανισθέντος ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα διδάξῃ πολλοὺς καὶ πληθυνθῇ ἡ γνῶσις»⁸⁷. Ἡ ἔκρηξις τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 κατηύγασε τὴν πολιτισμένην ἀνθρωπότητα καὶ ἡ ἡχώ τῶν πρώτων μεγάλων ἡρωϊσμῶν ἐνεθουσίασε τοὺς μορφωμένους νέους τῆς Δύσεως οἱ ὅποιοι ἐθεώρησαν αὐτόχρημα καθῆκον αὐτῶν νὰ σπεύσουν εἰς βοήθειαν τῆς ἐκ νεκρῶν ἀνισταμένης Ἑλλάδος καὶ ὑπερτάτην εὐτυχίαν νὰ ἀποθάνωσιν ὑπὲρ αὐτῆς. Μεταξὺ τῶν φιλελλήνων οἱ ὅποιοι ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἱερὰν ἐκείνην στιγμήν, ὑπολογιζομένων εἰς 800 περίπου ἀνεύρομεν 60 ἰατροὺς καὶ 2 φαρμακοποιούς. Ἐκ τούτου κατὰ ἔθνικότητα εἶναι 17 Γάλλοι, 13 Γερμανοί, 5 Ἴταλοί, 5 Ἄγγλοι, 3 Ἀμερικανοί, 2 Ἑλβετοί, 2 Δανοί, 1 Ὀλλανδός, 2 Πολωνοί, 1 Σλαῦος, 3 Τοῦρκοι, 1 Ἑβραῖος καὶ 7 ἀγνώστου ἔθνικότητος. Εἶναι δὲ οὗτοι οἱ ἰατροὶ Paulet, Beau, Danmas Fr., Grasset Ed. Ballot, Beton, Pouqueville, Dumont, Bernardi, Chardonnet, Marchand, Dandré, Bailli, Blondeau Ἄνδρέας Βαλτίσαρος, Φρασινέκ καὶ ὁ φαρμακοποιὸς Λεμπόν, Ἑρρίκος Τράϊμπερ, Bohrmann, Boltemann, Elster, Bayer, Koering, Zuccarini, Striebeck, Boyon, Knöffer, Gaugenriderge, Δρ Κρέϊμπερ καὶ Γουσταῦος Νάγκελ φαρμακοποιός, Fr. Bruno, Sola Tita, Scambella, Dom-Santantonio καὶ Ἑρν. Κέλι, Al. Bonthrom, Johnson, John Quail, H. Braidfields Fallon (ἢ Ofallon), Getty John, How Samuel, Russ John, Amster, Gosse, Jebassen, Johansen, Millingen, Kosinski, Kutzowski, Πέτκωβ, Καδρῆς, Τράστας, Χασάν Κούρτελης, Μέτος Ὄστᾶ, Γιον. Samuel, Ἀαρών, Βλακέρ (-ος), Ἴγγ, Μέλικ, Λορέντζος, Ἐμπλερ καὶ εἴ τις ἄλλος.

Ὁ πίναξ οὗτος τῶν Φιλελλήνων ξένων ὑγειονομικῶν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν εἶναι ὁ πληρέστερος τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων. Λεπτομερείας πλειοτέρας καὶ ἐπὶ τοῦ μέρους τούτου τῆς ἀνακοινώσεως θὰ παράσχωμεν εἰς ἄλλην ἐργασίαν ἡμῶν.

Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἶδος τῶν παρεχομένων πρώτων βοηθειῶν, τὸ εἶδος τῶν θεραπευτικῶν μέσων, τὸν τρόπον τῶν χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων, τὰς ἰατροδικαστικὰς ἐκθέσεις (τοῦ Πρίγκηπος Καλλιμάχη, τοῦ Λόρδου Βύρωνος, τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου καὶ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου), τὰ ἰδρύματα ἰατρικῆς ἀντιλήψεως καὶ κοινωνικῆς προνοίας, τὸν τρόπον τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν τρομερῶν ἐπιδημιῶν, πανώλους, χολέρας, τύφου,

έλονοσίας κλπ. προφανῶς δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀνακοινώσεϊ. Περί πάντων τούτων θέλομεν ἀσχοληθῆ ἄλλαχοῦ. Σήμερον ἐπιδεικνύομεν μόνον τὰς σφραγίδας τῶν ἐπὶ Ἐπαναστάσεως Ὑγειονομείων Λεωνιδίου καὶ Ἀστυπαλαίας, τοῦ Γενικοῦ Ὑγειονομείου τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Φιλανθρωπικῆς Ἐταιρίας (1824) ἣτις πολυειδῶς ἐξυπηρέτησε τοὺς Ἀγωνιστὰς ἰδίως δὲ τὰς χήρας καὶ ὄρφανὰ αὐτῶν, συνέστησε δὲ νοσοκομεῖον ἐν Ναυπλίῳ. Ἡ δρᾶσις τῶν τε Ὑγειονομείων καὶ τῆς Φιλανθρωπικῆς Ἐταιρίας ἐκτεθῆσεται εἰς ἑτέραν ἐργασίαν ἡμῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἱατρικὴ Ἀντίληψις καὶ ἡ Κοινωνικὴ Πρόνοια κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821».

Διὰ τῆς σημερινῆς ἀνακοινώσεως ἡμῶν νομίζομεν ὅτι κατεδείξαμεν ἐπαρκῶς ὅτι οἱ ἀμύμονες καὶ πολλῶν ἀντάξιοι ἄλλων πολεμικοὶ ἱατροὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, οἱ Μαχάονες καὶ Ποδαλείριοι καὶ οἱ Ὀρειβάσιοι καὶ Ἀέτιοι τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος εἶχον ἀνταξίους ἀπογόνους των οἱ ὅποιοι ἀπεδείχθησαν κάτοχοι τῆς Ἀρετῆς τὴν ὁποίαν ὑπερόχως ὕμνησεν ὁ Ἀριστοτέλης.

Σᾶς πέρι, Παρθένε μορφᾶς
καὶ θανεῖν ζαλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος.

Ἡ σημερινὴ ἀνασκόπησις τῶν ἡρωϊκῶν προγόνων Συναδέλφων μας ἄς ὑψωθῆ ὡς εὐλαβικὸν θυμίαμα εἰς τὰς προσφιλεῖς Σκιὰς ἐκείνων οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν Ποιητὴν

Τῆς υγείας τὸ γάλα καὶ τὸ αἷμα
τῆς θυσίας ταιριάσανε στὸ εἶναι τους,
καὶ στὰ λογγωμένα τους τὰ στήθια
μιὰ πλατιά καρδιά βροντολαλεῖ,
μαρτυρώντας, πολεμώντας, τραγουδώντας
τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀλήθεια ⁸⁸.

Ἐπίμετρον. Κατὰ τὸ 1945 εἰς διάλεξιν ἡμῶν ἐν τῇ Μεγάλῃ Αἰθούσῃ τοῦ Δημαρχείου τῆς Ἱερᾶς Πόλεως Μεσολογγίου ἐξεφράσαμεν τὴν εὐχὴν καὶ τὴν ἐλπίδα ὅπως οἱ Ἕλληνες Ὑγειονομικοὶ διὰ πανελληνίου ἐράνου στήσωσι Μνημεῖον εἰς τὸ Ἱερὸν Ἄλσος τῶν Ἡρώων ἐν Μεσολογγίῳ εἰς μνήμην τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων Ὑγειονομικῶν τῶν πεσόντων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐπαναφέροντες τὸ ζήτημα προτείνομεν ὅπως τοῦ ἐράνου τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς ἡ Ἱατρικὴ Ἑταιρεία Ἀθηνῶν τῆς ὁποίας ὁ πρῶτος Πρόεδρος Διονύσιος Πύρρος ὑπῆρξεν Φιλικὸς καὶ ἐνθουσιώδης ἰατρός τοῦ Ἀγῶνος ὡς ἐτονίασαμεν ἄνωτέρω.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πράγματι πρὸ 116 ἐτῶν καθιεροῦτο τὸ πρῶτον ὡς Ἡμέρα Ἐθνικῆς Ἑορτῆς διὰ Β.Δ. καταρτισθέντος ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ Γραμματέως ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γεωργίου Γλαράκη. Τὸ σχετικὸν Διάταγμα ἔχει οὕτω:
«Ὁθων, ἐλέω Θεοῦ, Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας, θεωρήσαντες ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς 25ης Μαρτίου, λαμπρὰ καθ' ἑαυτὴν εἰς πάντα Ἑλληνα διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τελουμένην ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, εἶναι προσέτι λαμπρὰ καὶ χαρμόσυνος διὰ τὴν κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἔναρξιν τοῦ περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καθιεροῦμεν τὴν ἡμέραν ταύτην ταύτην εἰς τὸ διηνεκές ὡς ἡμέραν Ἐθνικῆς Ἑορτῆς.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 15 (27) Μαρτίου 1838

ΟΘΩΝ

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κ.τ.λ.

Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας

Γ. Γλαράκης

2. Σ. Μενάρδος, Λόγος ἐπὶ τῇ 25ῃ Μαρτίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. 1916. Σελ. 51.
3. Γεώργιος Σύγκελλος: «τὴν ἁγίαν καὶ ὀλόφωτον ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως, κε' τοῦ παρὰ Ρωμαίους Μαρτίου μηνὸς . . . . . καὶ πρωτόκτιστον ἡμέραν . . . . . διεσάφησε».
4. Δ. Θερειανός, Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ἐν Τεργέστη 1889, τόμ. 1ος, σελ. 106.
5. Δ. Θερειανός, ἔνθ' ἄνωτ. Σελ. 47.
6. Ιακωνακί Ρισο Νερουλο, Cours de la Litterature Grecque Moderne, Genève 1827 p. 104.
7. Πέτρος Ι. Ροντόπουλος, Ἡ Ἱατρικὴ ἐν Ἑλλάδι, 1821—1921. Πανελλήνιον Λεύκωμα Ἐθνικῆς Ἐκατονταετηρίδος καὶ Ἱατρικὴ Πρόοδος 35, 1930, 15 Μαρτίου.
8. Δημ. Π. Πασχάλης. Οἱ παλαιοὶ ἱατροὶ τῆς Ἄνδρου, Ἀνδριακὸν Ἡμερολογόγιον 1929 σελ. 129—153.
9. Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὁ Ἐθνεγέρτης ἱατρός, ἐν Ἀθήναις 1949, σελ. 15.
10. Νίκος Α. Βέης. Σύντροφοι τοῦ Ρήγα, «Ἐλευθερία» 25—12—1948.
11. Οὗτος ἐθανατώθη εἰς τὸ Βελιγράδι ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ρήγα. Βλ. Δημ. Α. Ζῶτος, Ἡ δικαιοσύνη εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, Ἀθήναι 1938, σελ. 144. κέξ.
12. Οὗτος διέφυγεν εἰς Ἰωάννινα καὶ ἰκέτευσε τὸν Ἀλῆ Πασᾶν ὅπως μεσολάβῃ πρὸς διάσωσιν τοῦ Ρήγα. Βλ. Αρ. Dascalakis, Rigas Velestinlis, Paris, 1937, p. 185, 186.
13. Φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ Ρήγα, ἱατρός ἔχων καὶ ὀφθαλμολογικὰς γνώσεις. Βλ. Ἀ.Ν. Γούδας, Βίοι Παράλληλοι, τόμ. Ε'. σελ. 286—287.
14. Ἀρ. Π. Κούζης, Περὶ τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα. Λόγος ἐπὶ τῇ 25 Μαρτίου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν, 1946. Πρβλ. καὶ Ἀρ. Π. Κούζη, Ἡ Ἱατρικὴ κατὰ τὸν Ἀγῶνα, «Ἀρχεῖα Ἱατρικῆς» 1907, σελ. 93.
15. Σπ. Δὲ Βιάζης, Διονύσιος Ταγιαπέρας, «Ἀπόλλων» τόμ. Γ'. σελ. 444.
16. Ἐδρασεν ἐν Ὁδησσῷ, Μόσχᾳ καὶ Πετροπόλει.

17. Τάκης Χ. Κανδηλῶρος, Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία, 1814—1821. Ἐν Ἀθήναις 1916, σελ. 323—351.
18. Ι. Ν. Ψύλλας, Ἱστορία τῆς νήσου Κέας, ἐν Ἀθήναις 1920, σελ. 287.
19. Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδης, Ἡ Ναυπλία, 1898, σελ. 356.
20. Ἀριστείδου Παπαῦ, Κατάστασις ὀνομαστικῆ περὶ τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, τὴν 28-9-1820. Ἐν Ἀ. Ν. Γούδα Βίοι Παράλληλοι, τόμ. Ε', 1872 σελ. 105—106. Πρβλ. καὶ Φιλήμονος, Δοκίμιον Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Α'. σελ. 208—209.
21. Ι. Φιλήμων, ἄρθρον εἰς τὸν «Αἰῶνα» 15 Μαρτίου 1839.
22. «Λόγιος «Ἑρμῆς» Βιέννης 1819. σελ. 304.
23. Αὐτόθι, σελ. 748.
24. Νικ. Β. Τωμαδάκης, Ὁ Ἰωάννης Βιλλαρᾶς, Ἀθήναι 1943.
25. Ἄγγελος Παπακώστας, Γνωστὰ καὶ ἄγνωστα χειρόγραφα τοῦ Βηλαρᾶ, Ἀθήναι 1949.
26. Εὐδοξος Ἄραβος, «Υγειονομικὸς Κόσμος», Μάϊος—Ἰούνιος 1930.
27. Ἐκτωρ Σαραφίδης, Ἑλληνες ἰατροὶ ἐν Ρουμανίᾳ. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 20.
28. Εὐάγγελος Π. Φωτιάδης, Διονύσιος Πύρρος ὁ Θετταλός, «Ἀκτίνες» Μάϊος 1952 σελ. 209 κεξ.
29. Σόλων Βέρας, Οἱ Ἑλληνες ἰατροὶ τῆς Σμύρνης. Ἀθήναι (1939), σελ. 5.
30. Τρ. Ε. Εὐαγγελίδης, Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμ. 2ος σελ. 345.
31. Σερ. Ράντζος, Ὁ Ἰ. Κωλέττης ὡς γιατρός. Ἱατρικὴ Ἐταιρεία Ἀθηνῶν 22 Νοεμβρίου 1947.
32. Ἀ. Ν. Γούδας, Βίοι Παράλληλοι, τόμ. Ζ' σελ. 255, 256 καὶ τόμ. Η' σελ. 143.
33. Ἐκτωρ Σαραφίδης, Ἑλληνες ἰατροὶ ἐν Ρουμανίᾳ. Ἀθήναι 1940. Σελ. 20 σημειοῖ ὅτι ὁ Δημ. Χαριτ. Τυπάλδης ἐσπούδασεν εἰς Παβίαν (1819).
34. Βλαστοῦ, Χιακά, σελ. 127. Ζολώτας, τόμ. Α' Β' σελ. 511.
35. Μικὲς Παπαδούσης. Ἡ Ἱατρικὴ εἰς Χίον, Σελ. 99.
36. Κασομούλης Νικ. «Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά, 1821—1833».
37. Αὐτόθι.
38. Ἄρ. Π. Κούζης, Λόγος 25 Μαρτίου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν 1946, σελ. 6.
39. Ὁ Κασομούλης παρέχει ἡμῶν καὶ πληροφορίας περὶ τῆς ὑγειονομικῆς καταστάσεως τῶν Ἐλευθέρων πολιορκημένων. «Εὐρίσκοντο ἀπ' ὅλα τὰ σώματα πληγωμένοι καὶ ἀσθενεῖς ἕως 480 τότες. Κατὰ τὰς πληροφορίας, ἡ ἀσθένεια τῶν περισσοτέρων ἦτον ὁ πονόστομος. Μετεχειρίζοντο ξύδι διὰ θεραπείαν. Ἐπειτα πόνος εἰς ταῖς κλείδωσαις, γόνατα, στραγάλια καὶ ἀγκῶνες. Πολλοὶ στρατιῶτες εὐρίσκοντο κατάκοιτοι ἀπὸ τοῦτο τὸ πάθος ἀρθρίτην τὸ ἐλέγαμεν καὶ ἄλλοι πάλιν σκορμποῦτο».
40. Διονύσιος Ρώμας, Γιατροὶ στὸν Ἀγῶνα. «Ἐλευθερία» 24—9—1952.
41. Ἐπαμ. Ι. Σταματιάδης, Σαμιακά, ἐν Σάμῳ, 1886, σελ. 554.
42. Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός» 13, 1917, σελ. 210—202 καὶ 219—224.
43. Ἐκτωρ Σαραφίδης, ἐνθ' ἄνωτ. 33, σελ. 20—21.
44. Ἄρ. Π. Κούζης, ἐνθ' ἄνωτ. 14, σελ. 6.
45. Ἰω. Ν. Ψύλλας, Ἱστορία τῆς νήσου Κέας. Ἐν Ἀθήναις 1920, σελ. 294.
46. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 312.
47. Ἐπ. Σταματιάδης ἐνθ' ἄνωτ. 41, τόμ. 5ος σελ. 647.
48. Ἀ. Ν. Γούδας, Βίοι Παράλληλοι, τ. Στ' 1874, σελ. 47.
49. Ἄρ. Π. Κούζης, ἐνθ' ἄνωτ. 14., σελ. 5,6.
50. Ἐνθ' ἄνωτέρω.

51. Γ. Κ. Γιουρναρόπουλος, Ἡ τελευταία νόσος, ὁ θάνατος καὶ ἡ νεκροψία τοῦ Λόρδου Βύρωνος. Ἀθήναι 1950, σελ. 8,9
52. H. B. Forster, Nicolas Karvellas (1799—1872). Symposium 1951 p. 8—11.
53. Σπ. Ν. Ἀρδαβάνης Λιμπεράτος, Ἑπτανήσιοι ἰατροὶ διακριθέντες εἰς τὴν Πολιτικὴν καὶ τὰ Γράμματα. Κέρκυρα 1938 σελ. 37.
54. Α. Φραντζῆ, Ἱστορία τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος τομ. Γ' σελ. 236. Πρβλ. καὶ Ἀρδαβάνην Λιμπεράτον ἔνθ' ἄνωτ. 53, σελ. 21.
55. Κ. Ἰ. Ἀμάντου, Ἄρθρα καὶ Λόγοι, Ἀθήναι 1953, σελ. 45 κέξ. Π. Κοντογιάννης, Χιακὰ Χρονικά, 1919.
56. Ν. Σ. Πίκκολος, Πρὸς τὸν Ἰατρὸν Γ. Γλαράκην ἐπιστρέψαντα εἰς τὴν Πατρίδα αὐτοῦ Χίον. Ἐν Παρισίοις αὐκ' (1820).
57. Σπ. Κ. Παπαγεώργιος, Τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης Ἰγνατίου Α' Ἀλληλογραφία. Ἐπετ. Φ. Σ. «Παρνασσός» 13, 1917, σελ. 198—242. Ὁ συγγραφεὺς (ἐν σελ. 213) συγχέει τὸν Ἀλέξανδρον πρὸς τὸν Γεώργιον Γλαράκην καὶ πειράται νὰ διορθώσῃ (δηλ. νὰ χαλάσῃ) τὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν (τῶν Μπάρτ καὶ Χίρστ φαντάζομαι).
58. Ὁ κατὰ φαντασίαν ἀσθενὴς κωμωδία μεταφρασθεῖσα ἐκ τῶν τοῦ I. B. Π. Μολιέρου, Γάλλου, εἰς τὴν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν παρὰ Κ. Ράμφου. Ἐν Αἰγίνῃ ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομελᾶ 1834.
59. Α. Ν. Γούδας. Βίαι Παράλληλοι, τ. Στ' 1874, σελ. 243.
60. Κατὰ τὴν Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνοσυνέλευσιν ὁ Κωλέττης ἐξεφώνησε λίαν ἐνθουσιώδη λόγον μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὁποίου ὁ Παπαφλέσσας «τὸν ἐνηγκαλίσθη περιπαθῶς» καὶ ἀνεφώνησε μετὰ δακρῶν: «Εὖρεν ὁ Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ», Α. Ν. Γούδας ἔνθ' ἄνωτ.).
61. Ὁ Κωλέττης προσκεκόμισεν εἰς τὸν Βασιλέα Ὁθωνα τὸ πρῶτον Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος πρὸς ὑπογραφήν. Ὁ Ὁθων ἐδίσταζεν ὁπότε ὁ Κωλέττης τοῦ λέγει: «Πολλοὺς εἶδον λαοὺς ἄνευ Βασιλέων, οὐδένα ὅμως Βασιλέα ἄνευ λαοῦ. Ὑπόγραφον Βασιλεῦ!»
62. Γ. Α. Κυριακίδης, Ἡ Γερουσία... μαϊμοῦ καὶ ἄλλα περίεργα καὶ παράξενα Κωλεττικά.
63. Ἄρ. Π. Κούζης, Ἡ 25 Μαρτίου 1946, Ἀθήναι 1947 σελ. 9,10.
64. Ἄρ. Π. Κούζης, ἔνθ' ἄνωτ.
65. Α. Ν. Γούδας. Βίαι Παράλληλοι, τόμ. Η', 1875, σελ. 198.
66. Ἄρ. Π. Κούζης, ἔνθ' ἄνωτ. Σελ. 9.
67. Ἄρ. Π. Κούζης, ἔνθ' ἄνωτ. Σελ. 7.
68. Α. Ν. Γούδας, ἔνθ' ἄνωτ. Σελ. 410.
69. Α. Ν. Γούδας, ἔνθ' ἄνωτ. τόμ. Ζ' Σελ. 405 - 452.
70. Α. Ν. Γούδας, ἔνθ' ἄνωτ. τόμ. Γ. Σελ. 332.
71. Ἄρ. Π. Κούζης, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 7.
72. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 7.
73. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 7.
74. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 8.
75. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 8.
76. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 8.
77. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 8.
78. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 8
79. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 8
80. Ὁρ. Χρυσοσπάθης, Ἱστορία τῆς παλαιᾶς Καλαμάτας 1936. σελ. 14 κ. ἔξ.
81. Προσωπικὴ ἀνακοίνωσις Φ. Πατριαρχέα Γυμνασιάρχου (1946)

82. Στεφ. Κ. Τζίντζος, τὸ Μεσολόγγι κοιτὶς τῆς ἐλευθερίας. Ἐν Ἀθήναις 1936. σελ. 104.
83. Τρ. Ε. Εὐαγγελίδης, Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμος 1ος, Σελ. 103.
84. Αὐτόθι, τόμος 2ος σελ. 14,417.
85. Ἐκτωρ Σαραφίδης, Ἕλληνες Ἴατροὶ ἐν Ρουμανία. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 17.
86. Σπ. Δὲ Βιάζης, Διονύσιος Ζαγιαπιέρας, «Ἀπόλλων» τόμ. Γ' 444.
87. Κουμανούδης, ἀναφερόμενος ὑπὸ Μ. Ἀννίνου, Οἱ φιλέλληνες τοῦ 1821, Ἀθήναι 1825 σελ. 133 κ ἔξ.
88. Κωστῆς Παλαμᾶς, ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου, 3η ἔκδ. Σελ. 99.